

Kieleen muuttanut ihminen: Pentti Saarikosken suhde kieleen

Ihmisellä on elämänsä alusta suhde kieleen, ensin tiedostamaton, sitten ailahtelevan tietoinen. Jokaisen suhde kieleen, omaansa ja muiden, on paitsi jatkuvasti muuttuva myös ainutlaatuinen. Suhdetta muovaa ensin lähipiiri, sitten siihen vaikuttavat opinnot, harrastukset ja ennen muuta työ joko motivoiden ja herkistäen tai tukahduttaen ja kaavoittaen. Kielestä voi tulla ihmisen t y ö k a l u : joku tiedottaa tai opettaa, toinen kyselee, selostaa tai suostuttelee. Suhde kieleen voi myös muuttua t y ö k s i : yksi tutkii kieltä, toinen on kirjailija. Kirjailijakin on kielen tutkija. Hänen tutkimusohjelmansa vain on erikoislaatuinen: kirjailija ponnistelee luodakseen kieltä, joka on yhtä kuvattavan kanssa (ks. Kirstinä 1973, 396). Kirjailija suhtautuu kieleen hallitsevammin, omistavammin kuin tutkija, joka selvittää, millainen kieli on, miten kieli toimii ja miten kieltä voisi kuvata. Runoilijan tehtävä on u u d i s t a a kieltä. Runoilija ja semiootikko Jaan Kaplinski (1979, 238) on sanonut runoutta arkikielen metakieleksi, jonka tehtävänä on vastustaa kielen ja ajattelun automaattistumista: ”Voimme sanoa, että omaksuessaan kielen, maailmaa luokittavan merkkisysteemin, ihminen on saanut mahdollisuuden yksinkertaistaa maailmansa, muodostaa uudelleen ympäristönsä; mutta tuo uusi kielestä muotoiltu ympäristö on vastakkainen ihmisen tietoisuuden monimutkaisuudelle, se on liian yksinkertainen ja detaljittoman abstraktinen. Kirjallisuuden pitää auttaa meitä löytämään jälleen todellinen, monimutkainen, konkreettinen ympäristö.”

1. *Kieli — motiivi vai väline?*

Kirjailijat eroavat toisistaan siinä, missä määrin ja miten he tuotannossaan pohtivat kieltä ja suhdettaan kieleen, vaikka todennäköisesti kaikkien työkseen kirjoittavien tietoisuus kielestä herkiytyy työn mukana

(ks. Haavikko 1980, 22, 38, 235, 322). Jollakulla suhde kieleen tuntuu olevan kirjoittamisen pääaihe, toinen kommentoi kieltä vain pyynnöstä. Tietoa siitä, miten sisältö ja kieli kirjailijan työssä painottuvat, on saatavissa mm. Helsingin yliopiston kotimaisen kirjallisuuden laitoksen toimeen panemista kirjailijahaastatteluista (Haavikko — Sala 1987) ja Helsingin yliopistossa kahteen otteeseen pidetyistä studia generalia -luennoista, joissa kirjailijat vastasivat kysymykseen *Miten kirjani ovat syntyneet* (luennot on julkaistu kahtena samannimisenä kirjana, ks. Haavikko 1969 ja 1980).

Kirjailijoita ei voi jyrkästi karsinoida niihin, joille kieli on kirjoittamisen päämotiivi, ja niihin, joille kieli on vain väline, vaikka monet kirjailijoiden studia generalia -sarjan puheenvuorot tuntuivatkin antavan jonkinmoista tukea tällä jaolle. Kirjallisuuden lajien rajat ovat liukuvat, ja suurin osa kirjailijoista on ainakin kokeeksi tuottanut useamman kuin yhden lajin tekstiä. Kuitenkin uskaltanee arvella, että kirjailija, joka haluaa keskittyä kieleen, päätyy todennäköisemmin runoilijaksi kuin prosaistiksi: ”Runoilija käyttää sanoja erikoislaatuisella tavalla; saattaa olla, ettei hän kirjoittaessaan ajattele ensinkään mahdollista lukijaa: hän hahmottelee ajatuksiaan ja mielikuviaan, kokemuksiaan ja tunteitaan vain itselleen, mutta hän tekee sen niin, että sanat todella vastaisivat asiaa, olisivat yhtä sen kanssa.” (Kirstinä 1973, 394; ks. myös Haavikko 1980, 39.) Todennäköisesti myös lukija, joka on kiinnostunut juonesta ja sisällöstä, tarttuu runokirjaan harvemmin kuin kielenmaistelija.

2. Liitto kielen kanssa

Pentti Saarikoskelle (1937—1983) kieli oli kaikki kaikessa. Liitto kielen kanssa oli niin vakava, että hän luopui kaikesta, mikä häiritsi sitä. Juuri Ruotsiin muuttanut kirjailija kommentoi tilannettaan v. 1975:

— — etupäässä minulla on aina ollut huoli, itsekäs huoli, omasta kirjoittamiskyvystäni. Kun nyt taas olen eroamassa yhdestä naisesta, en niinkään eroa naisesta kuin elämästä joka selvästi tukahdutti kykyäni kirjoittaa ja ajatella. (Salama 1975, 45.)

Todisteita kielen merkityksestä ja kirjojen ensisijaisuudesta elämään verraten sekä kirjoittamisen välttämättömyydestä saa runsain mitoin Saarikosken Nuoruuden päiväkirjoista viimeisiin ’työpäiväkirjoihin’ (Asiaa tai ei ja Euroopan reuna):

Opintoni eivät edisty. . . Ja mikä ihmeellisintä, en ole lainkaan huolissani. Elämä on menettänyt merkityksensä minun kohdallani. Olen

siirtynyt ilmiömaailman ulkopuolelle. Sanan varsinaisessa mielessä en kuulu todellisuuteen. Ajatuksen ja runon abstraktinen maailma on minun maailmani. (NP 180)

Sanoja, sanoja — mutta minä rakastan niitä! Istuisin vaikka koko ikäni tämän pöydän äärellä kirjoittamassa, kirjoittamassa. . . (NP 326)

Minä kuolisin tähän paikkaan, jos en osaisi kirjoittaa, pois tätä iltaa, pois tätä yksinäisyyttä. . . (KV 59)

Kirjasto on minun elämäni, ja milloin olen sen hyljännyt, olen hyljännyt itseni, tehnyt itsemurhaa. Haluan lisää kirjoja; haluan lisää elämää ympärilleni. (Salama 1975, 19.)

Ei mikään muu kuin kirjoittaminen ole pitänyt ja pidä minua hengissä. Kaikki muu joutuu yhä alistetumpaan asemaan. (ATE 13)

Jos en ole päivällä kirjoittanut, minun on illalla vaikea saada unta. Istun penkillä kadun reunalla kirjoituskone polvillani ja kirjoitan. Se on minulle pakko. Muuten minun on illalla vaikea saada unta, sillä kuinka sitä voisi nukkua, kun mitään päivää ei ole ollut. (ER 111)

Minä panen elämälle -merkin, kirjoittamiselle +merkin, siitä tulee 0. Näin minä kestan tämän kaiken: istun käpertyneenä nollan sisällä, liikkumatta. (PS 159)

Saarikoski käytti usein rakkaussuhde- tai avioliittometaforaan käsitellessään suhdettaan kieleen (ks. myös Hämäläinen 1981, 39):

suomessa tulee niin pitkiä sanoja
että ne on ihan yöhön asti,
mutta minä olen retkussa ja lopullisesti tähän kieleen. (KSP 37)
kunpa minäkin olisin lihanleikkaaja,
saisi työtä mistä vain,
minä olen kiinni Suomen rahassa
koska olen kielessä kiinni,
miksi minun piti ruveta rakastamaan suomenkieltä,
sen rakkauden tähden olen jäänyt köyhäksi. (KSP 63)

Minä olen kielierotomaani, aina kun kohtaan uuden kielen haluan päästä sen sisään, heti, minä olen merimies kielten merellä, heila joka satamassa, enkä minä ehdi tutustua mihinkään niistä kunnolla, paitsi ehkä suomenkieleen, se on minun kielivaimoni, odottaa kotona uskollisesti, hänet minä tunnen. Mutta se on vaatinut vuosikymmenien nuhjaamisen ja nitkuttelun, riidat ja sovinnonteot, enkä minä vieläkään kaikkia koloja tiedä, en tule koskaan tietämäänkään. Sinä luulit tuntevasti perinpohjin, mutta kun sinä kuolet, kuolet outoon syliin. (ER 148—149)

Elämän muuttaminen teksteiksi, ajan kuluttaminen kirjoittamalla saa Saarikosken toteamaan: ”Minä en ole mikään kirjailija. Minä olen kirjanpitäjä.” (KV 42) Saarikoski sanoo viimeisessä työpäiväkirjassaan perimmäiseksi kirjoittamismotiivikseen ottaa selville, milloin ja miksi

”elämässä jokin oli mennyt peruuttamattomasti pieleen”. Hän toteaa kyllä saaneensa kirjoittamalla selville monia asioita mutta ei sitä. (ER 65) Kirjoittamisesta tuli kuitenkin Saarikoskelle ”iho ja suoja, talo ja tie kuljettavaksi, tapa odottaa kuolemaa” (HT 10, PS 18, ATE 55, 119, ER 100). Kirjoittamisesta tuli myös vakituinen työ miehelle, jolla omien sanojensa mukaan ei ollut vakituista työpaikkaa (KV 137). ”Kirjoitan sen takia ettei kenelläkään olisi mitään sanomista.” (ER 167) Työnsä hän hoiti hyvin:

Miehellä joka hutiloి melkein kaikessa ja unohtaa minun työkaluni ruohikkoon on runoudessaan sellaista tarkoituksen syvyyttä ja tarkkuutta kuin aniharvalla. Tässä ja vain tässä yhteydessä hän oli pedantti. (PS 182)

3. *Kielen kuva*

Kielitieteen antama kuva kielestä muuttuu tutkimuksen tavoitteen ja käytetyn metodin mukaan. Kokonaiskuvaa ei voi esittää muuten kuin yrittämällä sovittaa yhteen abstraktioina kielen rakenteen ja käytön tasot ja näiden kytkökset muihin ihmistä ja yhteisöä tutkiviin tieteesiin (ks. esim. Halliday 1978, 11). Miten hahmottaa kielen kirjailija, joka eli kielessä siinä määrin kuin Saarikoski eli? Mikä teki kielen niin kiinnostavaksi, että se syrjäytti kaiken muun?

Saarikoski analysoi kielen rakennetasoja ja niiden välisiä suhteita, erittelee filologisia ja semanttisia ongelmia, pohtii kielen variaatioita ja ottaa kantaa kielenhuollon periaatteisiin, on kiinnostunut suomen kielen menneisyydestä ja tulevaisuudesta ja kielten vaikutuksesta toisiinsa. Pohdintoja sävyttää Saarikosken ajoittain harrastama hyvinkin intensiivinen kielten opiskelu sekä käännöstyö (ks. esim. Salama 1975, 50—58).

Saadakseni vastauksen kysymykseen, mikä Saarikoskea kielessä kiinnosti, poimin hänen tuotannostaan kohdat, joissa hän pohtii kieltä ja suhdettaan kieleen. Nämä kommentit ovat aineistoni varmatulkintaisin ja suurin osa. Proosateokset korostuvat runojen kustannuksella, onhan Saarikosken proosa työpäiväkirjan luonteista Nenän pakinoita ja postumeina ilmestyneitä näytelmiä lukuun ottamatta. Olen käyttänyt myös Saarikosken haastatteluja ja muita kirjoittamista käsitteleviä puheenvuoroja. Metodisesti turvallista olisikin ollut rajoittaa näihin. Otin kuitenkin mukaan myös runojen todistusaineistoa siksi, että runot — ainakin valitsemastani näkökulmasta luettuina — tukevat muun aineiston pohjalta syntyneitä käsityksiä siitä, mikä oli Saarikosken kielellisen kokemuksen ydintä. Runojen tulkinta on yksipuolinen. Vaikka tavoit-

teena ei olekaan analysoida Saarikosken lyyrikonkuvaa, on silti arveluttavaa yksitasoistaa hänen tuotantonsa, onhan jo käytettävissä tietoa hänen runoilijantyönsä eri tyylikausista, jopa kirjoittamisen motiivien vaihteluista (Launonen 1984, 206—215; Haavikko 1980, 313—335; Tenkanen 1987b, 8—10). Puolustan menettelyäni sillä, että Saarikosken suhde kieleen näyttää pysyneen perusuonteeltaan samana, vaikka kiinnostus kielen ilmiöihin vaihteli työn ja elämänolojen mukaan: elämän paradoksaalisuuden kokeminen on punaisena lankana tuotannon alusta loppuun. Katson saaneeni yritykselleni Saarikosken luvan:

Runot eivät ole mitään yksiselitteisiä julkilausumia, jotka voi hyväksyä tai torjua, vaan ne ovat olentoja, ja kehittyvät, muuttuvat aina kun niitä luetaan. (Saarikoski 1978, 311.)

Jokaisella runolla on kaksi tekijää joista toinen on runoilija. (TR 231)

4. Äänne- ja muotorakenne

Saarikoski pohtii kielen rakenteita äännetasolta tekstitasolle. Luontaisista analyyttisistä suhtautumista kieleen todistaa mm. se, että hänen erittelevä kielten ymmärtämiskykynsä, jota esim. käännöstyö edellytti, oli huomasti parempi kuin kyky spontaanisti käyttää vieraita kieliä (PS 23, 254).

Äännerakenne kiinnosti Saarikoskea erityisesti suhteessa runon sointuisuuteen. Vain joissakin yksittäisissä runoissa hän esim. käyttää hyväkseen fonologisen minimiparin luomaa assosiaatiota:

Kuu auki nukkuu yö, hämähäkki
erittää maailman, järvet hikoavat,
suun kautta hengittää
yö, kukallinen päita. (RHR 19)

Suomen kielelle oli Saarikosken mukaan ominaista alku- ja sisäsointu, ei loppusointu, joka oli paikallaan vain lastenkielessä (vrt. Haavikko 1980, 216—217):

Loppusointuja on helppo tehdä, mutta ne eivät ole luontevia suomenkielessä, kun korko on ensimmäisellä tavulla, loppusoinnut sojottavat kuin kuolleiden sotamiesten saappaat. — — Suomalaisen runon tulee perustua alkuointuun, toissijaisesti sisäsointuun, loppusointu kuuluu lastenkieleen, lapset kiekaisevat. (ER 10—11)

Saarikoski suhtautui kieleen vakavasti eikä juuri tuntenut tarvetta leikkiä sillä. Silloin harvoin kun äännerakenteella tempuilua esiintyy, sillä on selvä tehtävä:

Tyttö hymyili minulle, että sinähän ymmärrät, ja minä olisin halunnut ottaa häntä kädestä ja viedä hänet turvaan Ihmemaahan, jossa esimerkiksi muututaan Erkiksi ja tullaan herkiksi ja juodaan limonaadia niin paljon kuin sitä tuodaan ja sitten mennään etelään vetelään ja syödään mahat täyteen ja rahat loppuun ja nostetaan pankista lisää ja ostetaan äidille tuliaisiksi sukkaa ja kukkia ja isoäidille suihukkaa ja sitten mennään liukua pitkin riukua — —. (KV 98)

Launonen sanoo tutkimuksessaan Suomalaisen runon struktuurianalyysia (105—111) panneensa merkille Saarikoskelta vain muutaman satunnaisen riimiparin, jotka useimmiten sijoittuvat ironisiin yhteyksiin tai toimivat allusioina kansanrunoihin, kansanlauluihin tai virsiin. Saarikosken runojen laulunomaisuus, niiden rytmi, perustuu Launosen mukaan muihin parallelismin lajeihin kuin riimittelyyn (ks. myös Haavikko 1980, 317—318). Kielen ikonisuus onkin monitasoinen ilmiö, joka heijastuu äännerakenteeseen mutta ei selity yksin siitä. Runonsa prototyypiksi Saarikoski itse esitti kehtolaulun (ATE 28).

Vapaa mitta ei Saarikoskesta ollut suinkaan oikotie; sen käyttäminen oli vaativampaa kuin pakollisten kuvioiden noudattaminen. Kaiken hyvän kirjallisuuden rytmi on puheen mukaista. Kansankielen rytmin tavoittaminen on Saarikosken mukaan esim. Kiven ja Leinon suurin ansio, ”sävelsiteen vahvuus” niiden ajattomuuden perusta (Saarikoski 1982, 85; ATE 19, EL 35, ER 33). Saarikoski sanoo yhtyvänsä Kaplinskiin siinä, että runous on puhetta, proosa kirjoitettua kieltä:

Runon täytyy myötäillä kansan puhetapaa, mutta proosa asettuu kansan yläpuolelle kertoessaan kansasta. (PS 119).

Lyriikka on puhetta. Siksi läheinen kosketus puhekieleen on lyrikkolle tärkeämpää kuin prosaistille. Prosaisti kirjoittaa aina siitä mikä on ollut, lyriikko siitä mikä on; lyriikoita tulee niistä kirjallisista lahjakkuuksista joilla on huono muisti. (ATE 21—22; vrt. Bo Carpelanin samansuuntainen toteamus, Haavikko 1980, 227.)

Paradoksaalista kyllä Saarikoski runon ja puheen samastaessaan kuitenkin katsoi proosan olevan lähempänä musiikkia kuin runon, joka taas oli visuaalista taidetta.

Minä en pysty kirjoittamaan kovin pitkiä runoja, hyppelemään oravana oksalta oksalle, runot eivät silloin enää ole tauluja vaan jonkinlaisia sarjakuvia; minun on nähtävä runo yhtenä kuviona. Olen kyllä kirjoittanut pitempiä runoja kuin yhdelle A4-liuskalle mahtuu mutta silloin ne ovat minun mielestäni epiikkaa, kertomuksia. (ATE 25)

Kieliopillisista morfeemeista Saarikoski kommentoi erityisesti sijapäätteitä, vertaili niiden merkitystä: oliko osuvampaa valita nominatiivi vai partitiivi, partitiivi vai elatiivi, tai oliko kertoja

käyttänyt inessiiviä vai adessiivia, millä valinnalla oli ratkaiseva vaikutus merkitykseen (ATE 51, 64, KSP 252, Salama 1975, 125).

”Vuosi elämästä” ne ehdottavat, mutta eihän se niin saa olla, vaan ”Vuosi elämää”, niin kuin pala leipää eikä pala leivästä, anna pala leivästä, sehän on pyytämistä ja ottamista, se on ryöstö, pala leipää annetaan, syödä nälkään, ihmisen, lukea kirja. (ATE 64)

Samoin Saarikoski maistelee, riittääkö possessiivisuffiksi vai ei:

Oikovedoksen luin yön pimeydessä: 3 painovirhettä, yksi muutos (otin pois tarpeettoman possessiivipronominin: varjoni eikä minun varjoni; poss.pron. ”minun” korostaisi että kuolleet näkevät MINUN varjoni eivätkä kenenkään muun varjoa; ”minun” on jo siinä: (varjo)NI. (PS 156)

Kääntäjänä Saarikoski oli hyvin selvillä siitä, että kullakin kielellä on omat kieliyhteisön tarpeisiin riittävät ilmaisukeinonsa:

Luen nyt bretagnenkieltä neljättä päivää, tässä kielessä ei taida olla genetiiviä lainkaan, ja jos sitä ei ole, sitä ei myöskään tarvita: an ti autron Skourneg tarkoittaa herra Skournegin taloa. En saa ruveta miettimään kieliä, ajattelen suomalaista mäntymetsää — —. (ER 124)

Myös produktiivisten johdinten funktioita Saarikoski vertailee:

Hän [lintu, jota S. sanoo sihteerikseen] hyppelee pöydällä ja syö leivänmuruja, omituinen tasajalkatyylä, hän ei oikeastaan hyppele, eikä hypi, hypätele tai hyppelähdi, hän hypähtää ja sitten pysähtyy katsomaan ja miettimään. Kolme kertaa hän tällä tavoin hypähtää, ennen kuin lehahtaa verhotangolle istumaan — —. (ER 39)

Saarikoski huomaa usein katsoa leksikaalisten johdosten nykymerkityksen taakse:

— — ja Herakleitos [kissa] rupesi miettimään mitä omistamisella tarkoitetaan. Se on omaksi ottamista, se on oman käden oikeutta, mutta niin ovat kaikki oikeudet — —. (ER 44)

En voi valitettavasti ottaa rouvan valitusta käsiteltäväksi, minun käsilleni on muutakin tekemistä. (KSP 100)

Launonen on kiinnittänyt huomiota siihen, että Saarikosken runokuviiin usein sisältyy kieltä koskevia vihjeitä, joko etymologisia tai kvasi-etymologisia havaintoja (1984, 208—209).

Minä olen päättänyt halkaista tämän pölkyn, hyvin tietäen, että en tule tätä päätöstä pitämään, päätökset ovat pään asioita, eivätkä mitään lupauksia. Mitä päässä tapahtuu, siitä ei ole vastuussa, lupauk-

set tehdään sydämessä, ja ne ovat juriidisesti sitovia, ne ovat jo tekoja, deontologiaa tai jotakin tiedettä. (ER 118; ks. myös ATE 134 ja ER 15)

Suomen kielen etymologinen sanakirja oli Saarikoskella aina käden ulottuvilla, muiden sanakirjojen joukossa, koska hän halusi kuulla ”sanojen oikean kaiun” (ATE 95).

5. *Maailman saaminen sanoiksi*

Saarikosken tavasta suhtautua yhdys sanoihin näkyy, mikä etu kirjailijalle on, että on olemassa vakiintuneet kieliyhteisön sisäistämät normit: kirjailija voi norminvastaisella kirjoitustavalla ilmaista oman kantansa käsitteenmuodostukseen:

Olen nähnyt inestisiä unia, se johtuu äidin kuolemasta, palaan yö yöltä lapsuuden kotiin, jossa minä olin tyranni, ja halveksittu illatkeittiönpenkilläistä. (ATE 26)

Työpöydällä Homeros, olohuoneen pöydällä jonka ääressä juon kahvia hienostakupista, Ivar Lo-Johanssonin Pubertet, keittiöpöydällä Madeleine Gustafssonin esseet — —. (ATE 155; ks. myös RHR 56 ja TV 24 ja 26)

Runoissa norminvastaista yhteen kirjoittamista on tietenkin myös rytmien vaatimuksesta:

Minä olen tyyni ja hyvillämielin.
Vaikka huomenna hermostuisinkin,
olen kuitenkin hyvillämielin. (KSP 80)

Käsite *suomen kieli* on Saarikoskella havaintojeni mukaan vain kahdesti lausekkeena (PS 58—59) muulloin aina yhdysanana. Seuraavassa on esimerkkejä odotusten vastaisesta erilleen kirjoittamisesta, jolla usein on merkitystehtävä sen ohella, että se voi olla myös rytmien vaatimaa:

Olen unohtanut paljon, isän maan, äidin kielen, olen elänyt kauan, etsinyt — —. (Å 49)
he kävelevät alas Teorian tietä
tulevat roskapöntön luokse
ja näkevät jälleen tähdet, taivaan kappaleet (HT 37)

Saarikoski loi jonkin verran uusia sanoja, lähinnä tilapäisyhdys sanoja ja johdoksia, ja käytti joskus esim. lohkeamia. Kielellä temppuileminen oli hänelle vierasta: tavoitteena oli käyttää hyväksi olemassa olevaa kieltä mahdollisimman hyvin (Kangasniemi 1982). Selvän uudissanaston osuus onkin Saarikosken tuotannossa pieni. Seuraavassa joitakin esimerkkejä:

Tämä on vieraskirjapaikka,
mikään ei liiku.

Naomi on hermostunut. (ESS 8)

Päivä on pulkassa, päänsärkyinen se on ollut ja pitkä, mutta syötyä sentään sain, paistoin silakoita. — — Olen kaivannut Miaa kovasti näinä kahtena iltana kun olen ollut yksin, mutta minua hirvittää että taas pitää ruveta jööraamaan. Mia sanoo joka aamu ensin huomenta suomeksi ja sitten että det finns så mycket att göra att jag inte vet var jag skall börja. (ATE 16)

Kaaderit muodostuvat väkäleukaisista katkerikoista ja vauraampien porvariskotien luiskaleukaisista ylioppilaslapsista — —. (ATE 39)
— — minun voimani ovat uskomattomat kun kovan paikan tullen panen liikkeeseen reservin, eivätkä ihmiset tiedä, eivät iatrit. (ATE 20)

Sana on Saarikoskelle keskeinen kielen yksikkö, ei niinkään rakenneyksikkönä kuin merkitysyksikkönä. Tosin hän käyttää ilmausta *sana* myös metaforisesti tarkoittamaan kieltä yleensä. Prosessi havainnoista luokittelun kautta käsitteenmuodostukseen on Saarikosken tuotannossa jatkuvasti esillä, joskus hieman humoristisestikin:

On vaikea keksiä nimityksiä kaikelle, minkä näkee, kuten kun rahastaja napsauttaa reiän lippuun, niin miten pitäisi nimittää sitä, mikä silloin irtoaa lipusta ja putoaa lattialle? Niitä on lattialla enemmän kuin jalkoja, sillä jokaista jalkaparia kohden tulee kolme, suhde on siis 2:3. (AP 77)

Kielen tärkeys elämän rinnalla, joskus jopa sen edellä, näkyy toistuvana lapsen nimenannon aihevana:

Mietin nimeä seuraavalle lapselleni, josta ei ole vielä tietoakaan. (AP 6; ks. myös 29.)

Kun se on tullut ja nimetönnä huutaa me annamme sille nimen. Me kutsumme sitä nimeltä ja näytämme sille kaikki paikat. (ESS 24)

Suhtautumisessa nimeämiseen piilee myös paradoksin siemen. Esim. kirja Euroopan reuna päättyy enteellisesti:

Idässä minä olen Panteleimon, kaiken anteeksiantava, lännessä Benedictus, siunattu, sanokaa minua miksi haluatte.

Kuolleilla nimi
elävillä kasvat ja kymmenen sormea (TK 58)

Kasvien ja eläinten nimet eivät ole niitten oikeita nimiä, vaan ihmisten antamia. Minusta tuntuu että Linnaeuksen täytyi vihata luontoa, kun hän rupesi panemaan sitä mieleiseensä järjestykseen, tituloimaan ja arkistoimaan. (ER 104)

Ihminen ei saa asettua luonnon yläpuolelle. Luonto on tasa-arvoinen, sillä on oma ”kielioppinsa”. Polut ovat viehättävämpiä kuin ihmisten

rakentamat ja nimeämät kadut (KV 50). Saarikoski ”puhelee harakoiden kanssa”, koska ”puut eivät paljon puhu”. Hevonenkin vain katsoo pitkään ”eikä hirnahda mitään”. Meren puhetta ei ymmärrä, vaikka kuuntelee korva tarkkana. Hanhia Saarikoski kadehtii, koska niillä on oma teonsana, *kaakattaa*. (HT 5, 27, LLP 22, OA 75, RHR 23) Lopulta Saarikoski tunsi päässeensä sopuun luonnon kanssa:

Hyasinttien ja voikukkien aikaan
tuntuu että olisin oppinut kirjoittamaan
lauluja jotka noudattavat luonnon
kielioppia, ja joissa pysähdyn vähän aikaa
Hyasinttikuussa tuodaan lampaat niitylle
ja lasketaan vene vesille
ja Galtung ennustaa länsimaiden tuhoa
kottikärryillä on kädet taivasta kohti (TLV 61)

Saarikoski pohtii toistuvasti kielen ja todellisuuden, sanan ja tarkoitteen suhdetta ja todistelee, kuinka sanojen merkitykset lähtevät käyttäjän elämäkokemuksesta ja ennen muuta häntä ympäröivästä kulttuurista. Pohdintoja on odotuksenmukaisesti eniten käännoistyön kommentoinneissa (ks. esim. ATE 78, 96, 125, PS 13, 19, 150). Saarikosken ajatuksia kääntämisestä ei tässä ole mahdollista käsitellä. Ne ovat kuitenkin osin ristiriitaisia: Toisaalla Saarikoski korostaa, että kääntäminen ei saa olla vain sanoman kielipuvun vaihtamista ja ulottaa esineellisen suhtautumisensa (ks. s. 108) käännoisteksteihinkin, ”kirjoittaa suomenkielisiä lauseita käännettävän tekstin lauseiden päälle, niin että ne häviävät”, ”menee uimalla yli, jos ei saa aikaan siltaa tai venettä” (ATE 10). Toisaalta sanasemanttiset pohdiskelut todistavat yrityksiä kääntää vivahteita myöten, ”haluttomuudesta ottaa liikaa vapauksia” (ATE 78, 96, 125).

Joo katso kun Platonilla *hyvä* ja *kaunis* ovat sama asia: esteettisesti kaunis, eettisesti hyvä. Minä olen kerta kaikkiaan vimmatusti etsinyt suomen sanaa, joka kattaisi molemmat merkitykset. Suomi on kapea kieli. Merkillisen täynnä sointuvärejä, mutta silti. (PS 13)

Sinä et tiedä
mitä minä unissani
suomeksi sanon
Kerron sen
vasta kun puhun sinun kieltäsi virheettömästi
Näissä asioissa olen tarkka (JMJ 36)

Tarkasta työstä todistaa myös Mia Bernerin kuvaus:

— — Pentti ja minä luemme rivi riviltä ja sukellamme Ekelöfin assosiaatiovirtaan. Mitä hän kirjoittaa. Mitä hän olisi voinut kirjoit-

taa mutta ei kirjoittanut. Mitä hän on jättänyt sanomatta. Mitkä suomalaiset nyanssit voivat tulla kysymykseen ja mitä ansoja ne sisältävät. On hankala kattaa kaikkia monimielisyyksiä ja kaikkia Ekelöfin sekä vakavia että kevytmielisiä sanaleikkejä jotka on hoidettava aivan toisella kielellä. (PS 91)

Sosiolingvistinen herkkyys aiheutti Saarikoskelle päänvaivaa. Paradoksaalista esim. oli, että hänen mielestään nykylukijoille piti kirjoittaa nykysuomeksi ja myös muuntaa aikoinaan kuultavaksi tarkoitettu teksti luettavaksi. Kuitenkaan kaukaisina aikoina eläneet ihmiset eivät olisi saaneet puhua nykykieltä (ATE 6, 93—94). Saarikoski ei ollut halukas kääntämään kirjailijoita, jotka eivät olleet kiinnostuneita kielen valinnasta. Toisaalta hän ei myöskään tuntenut läheisiksi niitä, jotka suhtautuivat kieleen kuin ristisanatehtävään: kieli piti ottaa tosissaan. (ATE 6; Saarikosken käännöstöiden arvioinneista ks. esim. Kempainen 1973, 126—127; Pihlajamaa 1969, 502—503; Piirto 1987; Simonsuuri 1972, 125—126; Thesleff 1978, 188—189). Analyyttinen suhtautuminen kieleen ja tieto sanan merkityksen ja käytön yhteydestä ei estänyt Saarikoskea suhtautumasta kieleen tunteenomaisesti. Yhden esimerkin kertoo Mia Berner:

Kun Pentti tulee alas hän kysyy nuuhkien mitä minä puuhaan. — Teen vain pari sconesia aamiaiseksi, vastaan. Niin on se päivä pilalla. Pentti ärsyyntyy. Yläluokka syö sconeseja ja hän ei saatana mitään sconeseja syö. Niitä sai kouluaikana Matti Klingen kotona. TEEN kera! Naurettavia anglosaksisia tapoja. — Vasta nyt Penttin kuoleman jälkeen ymmärrän niinkin yksinkertaisen asian ettei minun olisi tarvinnut sanoa *scones*. Minä ja minun idioottimainen rehellisyysvimmani. Enkö muka olisi voinut leipoa niitä pyöreiksi eikä kolmikulmaisiksi? Silloin ne olisivat olleet pullia ja niitähän syödään joka kodissa. (PS 125)

Yhtä huolellisesti kuin käännöksiin Saarikoski valitsi sanoja omiin runoihinsa. Esim. muutokset, joita hän käsikirjoituksiinsa sanoi tehneensä, olivat useimmiten juuri kokonaisuuteen sopimattomien sanojen korvaamisia sopivammilla (Saarinen 1974). Saarikosken lukija saa tavan takaa semanttisia oivalluksia:

Hänellä on elämyksiä ja kokemuksia,
minulla on aina ollut pelkkiä rasituksia (KSP 98)

Valoisat hetket, kun pystyn ajattelemaan ja kokemaan, ovat päivä päivältä lyhyempiä, ja lopulta minä muutun ihmisestä asukiksi tai hoidokiksi. (KV 73)

Elämä — onhan se paikallaan, mutta kun sitä ei tahdo saada kohdalleen. (KF 66)

Olen katsellut ympärilleni ja yrittänyt nähdä. (AP 91)

Saarikosken semanttinen tarkkuus paljastuu mm. näkökulman valinnassa, kyvyssä puhkoa kielen kivettymiä ja kaksitulkin-
taisuuksia, tavassa tarkoituksellisesti rikkoa semanttisia
sopimuksia, alituisessa valmiudessa tarkkailla kieltä:

Luultavasti Efesoksen tyrannit sallivat hevosten jäädä karkottaes-
saan niiden omistajan — —. (RHR 51)

Nyt minä menen humalaan. (KV 122)

Kun tulen paikalle, en tule muina miehinä. (KMK 160)

Mielipiteiden vaihtamista en ole koskaan ymmärtänyt. Postimerk-
kejä ja tulitikkulaatikoiden etikettejä vaihdetaan mutta miten vaih-
detaan mielipiteitä. (ER 102)

Huutoja, joita en näe,
puitten takaa, joita en kuule,
ja tämä kaikki, minunko? (LLP 11)

istuin kiinalaisessa ravintolassa Stenungsundissa
ja työntelin

Sofokleen kivenhauraita säkeitä
sormella pitkin pöytää (TK 22)

Vessan seinässä luki IRA, ja vasta nyt huomasin että lyhennys sa-
noista Irish Republican Army on latinaa ja tarkoittaa vihaa. (KV 37)

Käsitteiden määrittelemisen on myös sanasemantiikkaa. Esi-
merkkejä sekä selvistä että metaforisista määritelmistä löytyy Saarikos-
kelta loputtomiin. Seuraavassa muutama esimerkki:

Ajattelemisen on muistamista (TK 39)

Jumala — sanalla on perinteitä, kaikki ymmärtävät, se mistä ei saa
tehdä kuvaa. (AP 89)

runo on korvaan kuiskattu salaisuus
kielet vettä ja pilviä (TK 68)

Sanan kirjaimellisen merkityksen ja funktionaalisen
merkityksen rinnakkain paneminen voi olla jopa runon kantava
idea:

Minulla menee huonosti.

Kaikilla menee huonosti.

Mutta joillakin menee hyvin. (OA 15)

Vastakohtien huomaaminen ja myös semanttisen vastakohtaisuus-
den hyväksikäyttö leimaa Saarikosken sanomisen tapaa. Seuraavanlai-
set käänteisrakenteet edustavat yhtä Saarikosken hyödyntämää vasta-
kohtatyyppejä:

Pitää kirjoittaa vähän kaikesta
tai vähästä kaikki (TLV 24)

Olemme olleet samoissa paikoissa eri aikaan ja eri paikoissa samaan aikaan. Olemme syöneet samalta lautaselta eri aikaan ja eri lautasilta samaan aikaan. Nyt olemme samassa huoneessa samaan aikaan — —. (AP 42)

Minä en puhu maailmasta ja sen paikoista vaan paikoista ja niitten maailmasta (HT 30)

Totuuden tietävät ne, jotka eivät sitä kerro. Ne jotka kertovat eivät tiedä. (AP 6)

Edellä todettiin, että Saarikoski toisinaan rikkoo kielen semanttista rakennetta. Semanttinen paradoksaalisuus on yksi alue, jossa Saarikosken analysoiva suhtautuminen elämään tulee esiin. Paradoksi pysäyttää lukijan pohtimaan syvemmin sanojen merkityksiä ja todellisuutta sanojen takana. Kun Saarikoski esim. kirjoittaa *yksinkertaistavansa maailman labyrintiksi* (TLV 22), on sanoma selvä: labyrintin rakenne on sentään havaittavissa, kun taas maailman monirakenteisuus ja tästä johtuva sumeus on mutkikkaampaa kuin labyrintin konsanaan, vaikka sanaan *labyrintti* liittyykin mutkikkuuden merkityspiirre. Seuraavassa lisäesimerkkejä pintasemanttisista ristiriitaisuuksista:

Kohta olen niin vanha kuin aina olen ollut. (A 6)

Se on niin selväpiirteinen mies
ettei sitä koskaan
kunnolla näe. (ESS 12)

Tämä päivä on helppo mutta siitä vaikea
ettei ole varaa pitää helppoja päiviä. (KSP 110)

En halua mennä sinne, minne haluaisin mennä. (AP 60)

— — intellektuellit sanovat aina mitä tarkoittavat, tarkoittamatta
sitä mitä sanovat, ja tämä tekee niistä hankalia keskustelukumppaneita. (ER 49)

— — minä päätän pölliä kirjan [bretagnenkielisen virsikirjan], että
voisin jatkaa opintoja kotona, hiljaisessa kirkossa oli liian rauha-
tonta. (ER 96)

Veistän lumiukon,
surullisen fasistimiehen pihalle
että tästä talvesta jäisi jokin muisto (TLV 43)

Mia Berner antaa elämäkumppanin todistuksen Saarikosken luonteen ristiriitaisuudesta:

Ainoa muuttumaton piirre Pentissä oli hänen monimutkaisuutensa, suorastaan paradoksaalisuutensa. On mahdotonta kirjoittaa yhtenäistä tekstiä hänestä, ainakin minun on. Ehkä olisi helpompi tehdä elokuva, vaikka se näyttäisi kyllä hourupään leikkaamalta. (PS 103)

Keskeinen aihe, jossa kielenkin paradoksaalisuus näkyy, on elämän ja kuoleman suhde:

orava on museossa puun sisällä,
 kuolema kylkiluiden häkissä ihmisen sisällä
 eikä elämässä ole muuta tiedettävää (M 11)
 Elämä on ihmiselle annettu,
 jotta hän tarkoin harkitsisi,
 missä asennossa tahtoo olla kuollut (RHR 12)
 Liikun, käyn ostamassa lehtiä,
 en ajattele hautajaisiani. (KSP 92)
 En odota kuolemaa kärsimättömänä. (KSP 92)

Mia Berner kirjoittaa, että Pentti Saarikoski eli koko elämänsä kuoleman ajatus mielessään, kuolema ”pystyi käynnistämään hänet ja elävöittämään hänen ajallisen olemisensa” (PS 391).

Syksy on likellä. On kevätkesä.
 Silloin sen huomaa. (ESS 18)

6. Teksti ja kielenkäyttötilanne

Vaikka Saarikoski puhuu eniten ”maailman muuttamisesta sanoiksi”, hänen lähtökohtanaan on kuitenkin jo edellä esille tullut sanan kiinteä yhteys käyttöön. Tekstin taso ja kielenkäyttötilanne nousivat tärkeimmiksi rakenteiksi.

Jos Aika Prahassa ja Kirje vaimolleni ovat kertomuksia, niin mikä tämä kirja on, miksi se on määriteltävä? Tässä ei ole alkua keski-kohtaa, loppua; tämä ei ole kertomus, tämä on laatikollinen lauseita. Tämä on tekemistä käsille silloin kun ne tulevat levottomiksi. Minä pelkään tuota puuseppää. Yhtä hyvin pitäisi osata kirjoittaa kuin hän rakentaa: sitten kun työ on tehty, siinä näkee sisäkaton eikä pelkästään toisiinsa liitettyjä lautoja. (ATE 47)

Tekstin rakentumiseen vaikuttavista kielen keinoista Saarikoski mietti eniten sanajärjestystä ja väli merkkejä (ks. myös s. 18):

Sanajärjestys tekee tekstin. (KV 94)

Ja jos sanoista päästäisiinkin sopimukseen [Raamattua käännettäessä], kuka määräisi sanojen järjestyksen ja pilkun paikan? (ATE 53; ks. myös 123, KV 113, KSP 231.)

Päähuomioni on kohdistunut siihen, miten Saarikoski suhtautui kieleen, ei niinkään hänen tapaansa runoilijana käyttää kieltä, vaikka näitä kahta puolta ei voikaan jyrkästi erottaa. Tekstilingvistiikan kannalta on kiinnostavaa palauttaa mieleen, miten Saarikoski erityisesti 1960-luvun runoissaan muutti maailmaa tahallisen epäkoherenteiksi teksteiksi:

pojat pelasivat jääpallo
lippu oli navakassa tuulessa suora kuin ikkuna
pakettiauto peruutti tallista
nainen raotti verhoa ja katsoi onko ulkona kylmä
kaukana pellolla oli ohuelti lunta
lehdessä kuva kahdesta ministeristä menossa kokoukseen
(MTT 33; ks. myös Launonen 1984, 156.)

Tekstin epäkoherenssi saattaa olla leikillistäkin, mikä Saarikoskella kuitenkin on harvinaista:

Vaimoni kielsi minua kirjoittamasta runoja enää:
olen ostanut joka päivä Amerikan luumuja,
luonani on käynyt vieraisilla se jolla on rinnat
so moist and tender you can eat them like candy. (RHR 36)

Lauseiden kytkentäkeinot, esim. konjunktion valinta tai konjunktiottomuus, olivat myös hyvin Saarikosken hallussa:

Mietin konjunktiota
kahden mahdottoman lauseen väliin (TK 64)
En tiedä mitä hänen päässään liikkuu:
hän ajattelee minua. (ESS 10)

Syyt ja seuraukset Saarikoski esittää omasta näkökulmastaan. Joskus tulkinta on ristiriidassa todellisuuden kanssa:

Ravintola suljetaan illalla, kun minä lähden, ja avataan aamulla kun minä tulen. (AP 58)
Tässä sitä ollaan, Hressingarskälinin kahvilassa, kumma nimi,
pihalla kasvaa puu,
että muistaisin (KSP 15)
jos ei olisi sanomalehtiä ei olisi sotia (HT 34)

Mia Berner kirjoittaa:

Syy ja seuraus olivat hankala juttu. Samanaikaisuus, Humen syykriteereistä yksinkertaisin ja arveluttavin kelpasi Pentille mainiosti, ellei ollut jopa hänen rakkain syy-yhteyksien tunnusmerkkinsä, käytökelpoinen runossa ja siksi myös arkipäivässä. Jollei sitten ollut päinvastoin: että se hänelle tosiaan päti arkena ja siksi tuli myös runon periaateksi. (PS 240)

Saarikosken kielen tyypillisiin tekstuaalisiin piirteisiin kuuluu myös *presuppositioiden* eli edellyttämysten ja *implikaatioiden* eli lisämerkitysten (ks. Hakulinen — Karlsson 1979, 57—58) harkittu käyttö:

Jos ei nyt puhuttaisi siitä mikä kuitenkin tapahtuu.
Laitoimme tänään taulut seinille.
Olimme hetken ajan kuin kotona. (ESS 22)

Että pääsisin kotiin,
 että pääsisin nukkumaan,
 niin kuin virkamies.
 Enhän minäkään päivän mittaan ole saanut mitään aikaiseksi
 (KSP 20—21)
 Jos en tietäisi että minä asun tuossa talossa ajattelisin
 että siinä asuu onnellisia ihmisiä (HT 10)
 Yritän puhua niin yksinkertaisesti että aikuinenkin ymmärtää
 (HT 6)

Kielen kytkeytymistä käyttöön todistavat monet Saarikosken kommentit. Hän esim. paheksuu ”brutaalia” tapaa opiskella kieltä niin, että lukee läpi sanakirjan ja kieliopin ja alkaa tehdä lauseita (ER 113). Samoin hän pahoittelee, tosin huumorimielellä, kielten alkeisoppikirjojen stereotyyppisen valheellista maailmankuvaa: kestää kauan ennen kuin voi sanoa totuuksia, kun opintojen kolmantena päivänä *mies on iso ja voimakas ja nainen pieni ja hento* (ER 120). Pragmaattinen on niin ikään Saarikosken kannanotto, jonka mukaan romaanin lauseissa ei saisi olla enempää sisältöä ja merkitystä kuin on siinä elämässä, jota kuvataan. Tämän toteamuksen aiheutti Patrick Whiten kirja Voss, jonka lauseet Saarikosken mukaan olivat liian aforistisia. Samasta rikkeestä muuten arvosteltiin Saarikosken omia näytelmiä (Tenkanen 1987, 121—122). Juuri näytelmissä Saarikoski kuitenkin pystyy parhaiten käyttämään hyväkseen repliikkien kirjaimellisen merkityksen ja niiden funktion eroa (ks. esim. KF 21).

Oman kieliympäristönsä vaihtumisen vaikutuksia Saarikoski on eritellyt sekä Ruotsin ajan työpäiväkirjoissaan että haastatteluissa ja studia generalia -luennossaan. Hän sanoo pelkäävänsä, että arkisista asioista kirjoittaminen, jota hän aina on pitänyt tärkeänä, käy ajan mittaan mahdottomaksi, kun ympärillä on vain arkipäivän ruotsia (Haa-vikko 1980, 334; Kangasniemi 1982).

Tapahtuuko minun suomenkielessäni jonkinlaista eroosiota kun elän täällä poissa? Minun suhteeni kieleen muuttuu ulkokohtaiseksi, vaikka kuinka syventäisin teoreettisia tietojani ja kartuttaisin sanavarastoani; minun suomeni on rikastunut mutta samaan aikaan olen vieraantunut siitä, alan jo ajatella ruotsiksi ja nähdä ruotsinkielisiä unia. Suomenkielen sanat esineistyvät, minä tarkastelen niitä kuin ne olisivat hyönteisiä, pahoinpitelen, niin kuin sitä pikkupoikana nipistettiin kärpäsiltä pois siipiä ja koipia. Olen ajatellut että James Joycen kielellä leikkittely johtui ulkomailla elämisestä. Finnegans Wake on kyllä mahtava teos, ja hyvin hauska, mutta niin esoteerinen että sitä ei enää voi pitää kaunokirjallisuutena sanan tavanomaisessa merkityksessä: Kirjaa ei voi lukea vaan sitä pitää tutkia. Joyce rakensi labyrintin estääkseen itseään karkaamasta pois maailmasta. (ATE 21; ks. myös 90.)

Ruotsiksi kirjoittamistakin Saarikoski kokeili, mutta se ei onnistunut: teksti ei elänyt. Vaikka suomeksi kirjoittaminen vaati jatkuvaa ja hyvin tietoista kielen opiskelua ja ”kielenimemismatkoja” Suomen maaseudulle, oli suomi Saarikosken ainoa elävä ja täyteläinen kieli. (Kangasniemi 1982).

Ei ole helppoa kirjoittaa suomeksi, kun elää Ruotsissa, ja ympärillä surisee koko ajan ruotsin kieli. Minun täytyy muistaa, että kielipuilla on juurensa, että puut elävät silloinkin, kun minä luulen, ettei niissä mitään tapahdu, nyt kun katselen niitä tällä tavalla ikkunan takaa. Kun kirjoitan suomen kielen sanan, kuulen keskeytymättömän kaiun, joka kantautuu Kaukasus-vuorilta. Jokainen sana on meri, joka vilisee merkitysten kaloja. Sitä minä en saa koskaan kokea, jos alan kirjoittaa ruotsiksi. (PS 59)

7. Suhde normeihin

Saarikoski poikkeaa usein kielen normeista, aina tarkoituksellisesti. *Kielenhuoltoon* hän suhtautui varsinkin Ruotsin ajan päiväkirjoissaan ymmärtävästi. Hän esim. muistelee, miten oli yrittänyt tuoda puheen kirjoitetun kielen normiksi ja epäonnistunut:

Kun minä aamulla sängynlaidalla istuessani mutisin jotain sellaista, että jotkut kielet, kuten suomi, venäjä ja saksa ovat konservatiivisia, ne muuttuvat hitaasti ja vaivoin, kun taas eräät toiset kielet, esimerkiksi ruotsi ja englanti ovat koko ajan liikkeessä, hotoeroita, Mia sanoi että näissä kielissä on suurempi redundanssi kuin jäykkään kieliooppiin tukeutuissa konservatiivisissa kielissä. Minähän yritin 60-luvun alussa vyöryttää puhekieltä kirjakieleksi, mutta en saanut seuraajia: vaikka lähestulkoon kaikki suomalaiset sanovat ”Me/myö oltiin”, sitä on täysin mahdotonta edes kuvitella sanomalehden pääkirjoitukseen. Ruotsi luopui verbien pluraliksesta noin vain. Ja nyt on jo pitkään sanottu *dom* pro *de*, eikä tule menemään montakaan vuotta ennen kuin Dagens Nyheter hyväksyy dommaamisen pääkirjoituksiinsa. (ATE 18)

Kielenhuollossa kuten muutenkin elämässä Saarikoskesta diktatuuri ja anarkia ovat toistensa sisaruksia, demokratia niiden vastakohta (ATE 49). Kommentoidessaan Konttisen Nykysuomen käyttöoppaan synnyttämää keskustelua Saarikoski asettui vakiintuneen käytännön kannalle:

Konttista vastustaessaan ovat kielenhuoltajat kyllä oikeassa, Ikolan sanoin: ”Varsinainen este Konttisen kielenuudistuksen tiellä on kielilyhteisö, jonka käyttäytymiseen auktoriteetitkin voivat vain vähän vaikuttaa.” Minäkin olin 60-luvun alussa sitä mieltä että ”kielimiehiltä kieli poikki”, mutta paljossa olen joutunut perääntymään. Minun lähtökohtani oli vähän toinen kuin tämän Konttisen: vaadin et-

tä kirjoitettaisiin niin kuin puhutaan, siis esim. *mä tuun*. Kirjoitettu ja puhuttu kieli ovat kuitenkin eri asioita; puhekieli menee sinne ja tänne, mutta kirjakielen on oltava melko vakaata, jotta yhteiskunta ja kulttuuri toimisi. (ATE 145—146)

Yhdessä suhteessa Saarikoski kuitenkin kaipasi uudistusta: siirtymistä kieliopillisesta välimerkityksestä loogiseen (ATE 146; ks. myös Juha Mannerkorven samansuuntainen kannanotto, Haavikko 1969, 150). Päiväkirjassaan (PS 158) Saarikoski esittää kirjoitetun kielen kehityksen kolmiasteiseksi: ensimmäisessä vaiheessa ei ole selviä sääntöjä, toisessa on selkeä kieliopillinen välimerkkien käyttönormisto ja kolmannessa vaiheessa looginen välimerkkien käyttö. Suomi on Saarikosken mielestä siirtymässä toisesta vaiheesta kolmanteen, ruotsi samoin.

Kielen variaatiot olivat Saarikoskesta aina kielenulkoisten muuttujien, sosiolingvivistis-pragmaattisten syiden, aiheuttamia:

poliisiputkassa puhuin sörkkaa
nunnan kanssa serbiaa
kumpaakaan kieltä en osaa (TK 21)

Mekanistisiin ja pinnallisiin tyylinormeihin hän suhtautui torjuvasti:

Kaikista ei ole sopivaa että runossa on numeroita.
Jos joku selittäisi minulle mitä tarkoittaa
se että ruusu on puhdasta purppuraa
ja rakkaus valju kuin kuoleman maa,
sanoisin häntä iskelmätekstien ymmärtäjäksi. (KSP 8)

Runon liiallista tyylittelyä Saarikoski vierasti: hän halusi runoja kirjoittaessaan olla tosissaan. Pekka Parkkisen runoja hän moitti romantiisuudesta ja ironisuudesta: tyylittely verhoaa runon ja estää sen kuoriutumasta (ATE 36). Tosissaanolo ei estä sitä, että runon kirjoittaminen on hyvin tietoista, teknistäkin työtä (PS 63). Tässä suhteessa Saarikoski sanoi vuosien mittaan muuttuneensa:

Vasta kymmenisen vuotta sen jälkeen kun olin ensimmäisen kirjan julkaissut, rupesin katselemaan miten nämä on tehty, miten nämä menee, miten rakentuvat nämä tekstit ja rupesin vähän ihastelemaan niitä. Mutta ne ovat aika tiedottomasti syntyneet, ei minään luonnonlahjana muttei minulla mitään teoriaakaan ollut, vaikuttajia saattoi suomalaisessa runoudessa olla, P. Mustapää esimerkiksi, jotka vaikutti muotoon, mutta niin salaperäiseltä kuin tuntuukin, se voi olla Catullus joka on aiheuttanut jonkun oivalluksen siitä mitä runossa sanotaan ja mikä on runon idea. . . ja mitä varten teksti laitetaan. . . Laitetaan nimenomaan. (Salama 1975, 59; ks. myös Saarinen 1974.)

Kyseessä ei kuitenkaan koskaan ole tekniikka tekniikan vuoksi. Saarikosken suhde kieleen oli niin vakava ja kielen tehtävä niin ensiarvoinen, ettei hän hyväksynyt kielen normeja vallan välineeksi. Tähän aiheeseen on Arto Tenkanen Köyhyyden filosofian arvostelussaan kiinnittänyt huomiota (1987a, 121):

Näiden maailmojen, köyhän ja rikkaan, erillisuus ilmenee myös kielellisesti. Ennen muuta niin, että köyhän sana on kiinni havaitussa ja koetussa: ytimekäs, aina tuore. Rikas puhuu kirjoista, abstraktiivoin, laveasti, vähemmän aisteistaan kuin asemastaan ja aatteistaan: pappi etsii kulloisellekin havainnolleen raamatullisen ilmauksen, luutnantti viljelee latinankielisiä latteuksia, kauppiaan rouva täyttää tyhjyyttään nalkuttamalla palvelijoilleen grammatiikan ja retoriikan hienouksista.

Samoin kuin kielen normeihin Saarikoski suhtautui opettamiseen yleensä:

Kenenkään minua opettamatta olen oppinut jotakin, mitä en voi opettaa kenellekään. (AP 78)

Kyllä sen maailmasta löytää, mikä maailma on, että se on tämmöinen, ilman opettajaa, niin kuin ruokaakin oppii laittamaan, sillä kaikki tieto on sisässä siinä mistä jotakin haluaa tietää. (ER 14)

Saarikosken suhteessa eri tyyliin piilee siinäkin paradoksin siemen: Hänestä oli hyvä, että kirjailija on herkkä kielen vaihteluille, ”omaksu- maan tyylejä, eläytymään, puhumaan toisen ihmisen äänellä, herkkä kirjoittamaan pastišseja” (Salama 1975, 98—99). Tämän kielikorvan Saarikoski arveli saaneensa jo lapsena, kun hän oivalsi, että ihmiset puhuvat eri kieliä ja ”ettei voinut olla kiinni yhdessä kielessä jos aikoi elää ja menestyä maan päällä” (Salama 1975, 47). Toisaalta Saarikoski sanoi kahdehtivansa kirjailijoita, joilla oli oma tyyli (Salama 1975, 99). Nämä kirjailijat, esim. Haavikko, eivät halua tehdä käännostöitä eikä heidän teoksiaan ole helppo kääntää. Haavikon runojen käännökset olivat Saarikosken mielestä useimmiten epäonnistuneet (Ilo 1975).

Bussissa ajattelin Aleksis Kiven kielestä että sitä lukiessa tulee tunne kuin sanat olisivat hänen itse tekemiään, kuin jokaista sanaa nyt käytettäisiin ensimmäistä kertaa. Kiven kääntäminen norjaksi olisi tuhat kertaa vaikeampaa kuin Ibsenin kääntäminen suomeksi. Tästä syystä Ibsen on maailmalla tunnetumpi kuin Kivi. Tästä samasta syystä Kivi on parempi kirjailija kuin Ibsen. (Saarikoski 1982, 91.)

Kielen variaatioille herkkää korvaa todistavat myös Saarikosken runsaasti käyttämät alluusiot (ks. Launonen, 213; esimerkkejä KSP 212, 214, RHR 63, KV 56, ER 75). Eniten alluusioita ja tyylin variaatioita on Nenän pakinoissa, joukossa mm. seremoniallista tieteellistä tyyliä

parodioiva lectio praecursoria *pa*-takaliitettä käsittelevän väitöskirjan tarkastustilaisuuteen (NP 29—31). Yksi esimerkki kielenkäyttötilanteen ja tyylin ristiriitaan perustuvasta kielileikistä on kirjassa PS (110). Eräänä päivänä Mia Berner, joka usein oli valittanut joutuvansa yksin tekemään kaikki taloustyöt, löysi pöydältään seuraavansisältöisen paperin:

Ehdotus SOPIMUKSEKSI

Huutaminen tapahtuu ajalla maanantai—perjantai kahdesti päivässä kello 11—11.30 ja 14.00—14.30. Perjantai, lauantai ja sunnuntai ovat huutamisesta vapaita päiviä. Mutta jos Fruen on ollut poissa, kaupungissa, viikolla, voidaan ne päivät lukea huutamisesta vapaiksi päiviksi niin että tällöin Fruenin on lupa huutaa myös yllä mainituina muutoin huutamisesta vapaina päivinä. Viikkohuutaminen ei saa ylittää yhteensä 5:ttä (viittä) tuntia.

Valsäng 8. 1. 83

Pentti Saarikoski

Mia Berner

8. *Kielen tehtävät*

Kielelle voi esittää vaihtelevan määrän *funktioita* sen mukaan, miten yleiseksi tai eriytyväksi luettelo halutaan (ks. esim. Halliday 1978, 55—58). Yleistävimmissäkin luetteloissa on aina mukana kielen osuus ajattelun ja yhteydenpidon välineenä. Saarikosken käsitys kielen ja ajattelun suhteesta oli, että kielen avulla tapahtuvaa ajattelua oli kaksi kerrosta: äänetöntä puhetta ja sen alla rakenteeltaan muokkaamatonta mutta kuitenkin kielipohjaista ajattelua. V. 1982 tehdyssä haastattelussa (Kangasniemi) hän toteaa, että ääneti puhuminen oli hänellä jo ruotsia, mutta sen alla oleva kerros pysyi suomena. Tästä väistämättä seuraavaa ristiriitaa hän pelkäsi, vaikka olikin toistaiseksi pystynyt pitämään suomen työvälineenään. Tyyliin pinta-ajattelun ruotsinkielistyminen kuitenkin vaikutti: arkikielellä kirjoittaminen, slangista puhumattakaan, ei käynyt päinsä. Saarikoski pahoitteli, että hänen kielestään väkisinkin oli tullut aika juhlallista, osin jopa arkaaista, koska kieli piti imeä kirjoista. Erityisen läheiseksi oli tullut vanha kansanrunous. Puheen varianteista rakkaimmat olivat kansanmurteet. Suomessa käydessään Saarikoski hakeutui pohjoiseen tai itärajan pintaan kieltä kuuntelemaan. Välimatka suomen kieleen oli Saarikosken mukaan tehnyt siitä hänelle kallisarvoisen aarteen.

Sosiolingvistiikan lähtökohtana on, että yhteisen äidinkielen sisällä jokaisella kielenkäyttäjällä on oma idiolekti. Saarikoski sanoo saman seuraavasti:

Ihmiset ovat kukin oman kertomuksensa sisässä, sieltä he katsovat toisiaan ja huutelevat toisilleen, maailma on tällä tavoin rakennettu, erillisiksi kertomuksiksi, se on komeroitu yksilöiksi, joilla on rajoitettu liikkumatila, muuten maailma pakahtuisi. Maailma ei hengittäisi, jos kieliä olisi vain yksi, kielet ovat ihohuokosia, miltään kieleltä ei saa tukkia suuta. (ER 109)

Kielen yksityisyyden ja yhteisyyden ristiriita on yksi monista Saarikosken tuotannosta esiin nousevista paradokseista: runot puhuvat yhteisyyden ja läheisyyden tarpeesta ja toisaalta yksinäisyyden ja vierauden tunnoista. Kieli ei Saarikosken metaforissa juuri ole yhteisyyden silta vaan suoja elämää sivusta tarkkailevalle:

Suomen kieli
on minulle ikkuna ja talo
minä asun tässä kielessä
Se on minun ihoni (PS 70)

Yhteyden tavoittelun epäonnistuminen on toistuva aihe: Saarikosken kielen säteellä ei ole ketään, joka paikassa hän puhuu vierasta kieltä, hän ei osaa rupatella (MTT 21, OA 73, KSP 86).

Tapaninpäivänä
istun ihmisten keittiössä
juon olutta ja kuuntelen kieltä
joka on heidän asiaansa, heidän muistojaan
ja pelästyn, sanon jotakin
mutta se vierähtää
suusta lattialle kuin hevosenkenkä (TLV 46)

Vain erityisen hyvässä kunnossa ollessaan Saarikoski jaksoi ”tavata kaiken maailman ihmisiä, olla yksi niistä, joita muut joutuivat tapamaan, olla tällaisen vuorovaikutuksen uhri” (ER 67; ks. myös 123, KV 131). Vierauden tunteensa Saarikoski ilmaisee usein ja suoraan:

Läksin aamulla Helsingistä; olin jo niin yksin etten tuntenut itseäni yksinäiseksi enää. — — Kaikki hyvin. En ole koskaan eläessäni ennen saanut olla yksin; aina olen tuntenut itseni yksinäiseksi. (AP 5—6)

Jos ihmiset, esineet, tapahtumat millään tavoin koskettaisivat minua, en kirjoittaisi niistä. Kirjoittaminen on minulle tappion tunnusmerkistä. (KV 28)

Kuitenkin ihmiset olivat yhtä välttämättömiä kuin kieli. Ilman niitä Saarikoski ei tuntenut olevansa olemassa:

Kumma juttu, kun minä kuuntelen ihmisiä, jotka puhuvat asioista, minusta tuntuu että tässä sittenkin on jotakin mieltä. Että on olemassa Jumala, ja Jumalan nimi on Näin On. Minäkin istun tässä ja kirjoitan koska Näin On on olemassa. (KV 135)

Yhteys ihmisiin on mahdollinen vain niin, että ihmiset eivät tule liian lähelle. Ulkomailla tai muuten vain sivullisena on helpompaa: kuulee puhetta mutta sitä ei ole pakko ymmärtää:

Istuisin jossakin missä on pehmeätä, kuulisin kieliä, olisin hyvin kuin pussin pohjalla. (AP 58)

Koster-valssi soi radiossa! Suomeksi. Minulla on onnellinen hetkeni, ruoka sulaa vatsassa, ihmisiä on ympärilläni mutta ei seurassani, ei kimpussa. (PS 405)

Syyksi siihen, että oli ainakin omasta mielestään huono ihmiskuvaaja, Saarikoski arveli sen, että ihmiset olivat hänelle vain pelkkää ulkonäköä ja suusta tulevaa puhetta, eivät kehittyviä olentoja (ATE 125).

Vaikka kielen käyttäminen yhteydenpidon välineenä oli vaikeaa, Saarikoski kuitenkin piti yhteydenpitoa yhtenä kielen päätehtävistä. Kaikilla on mielen pohjalla valtava ilmaisutarve, tarve saada olla äänensä (ER 132—133):

Sillä tämä on elämän sisältö. Että taas pystyn syömään ja keskustelemaan ihmisten kanssa. (AP 84)

Minä olen sellainen että teippaan suuni, ja kun sitten juovuspäissä repäisen teipin irti, purkautuu kaikki sisään pakotettu, joka mielen pohjalla hautuessaan on vääristynyt hirviöiksi. (ATE 84)

Ihmisellä pitää olla joku, jonka kanssa voi ”puhella pois pitkät illat”:

Makasiinin seinää vasten kaksi tyhjää tuolia
niiden istujat kuolivat mennä talvena
kertoja
ja kuuntelija (TLV 59)

Vaikka työnä olisikin ”kuolleitten miesten kanssa puhuminen”, kuten Saarikoskella, pitää olla myös joku elävä, jota ajatella, jolle kertoa unensa, jonka kanssa lukea kirjaa:

Minun elämässäni ei ole paljon
mutta vähän,
jotakin, nämä illat kun olen yksin,
teen ruokaa, lämmitän saunaa
ja ajattelen häntä, joka ajattelee minua. (KSP 82)

Sama pätee ihmisiin kuin kansoihinkin: kahta useampi (minä + sinä, minun kieleni + sinun kielesi) tekee aina kipeää. (PS 155)

Kokosin korsia
asettelin ne maljakkoon ikkunalaudalle
että ihminen jonka kanssa illalla saisin puhua
tulisi iloiseksi (HT 33)

Saarikoski vältti 44 kieltä osanneen, mutta täydellisen yksinäisen Hedlundin kohtalon (ER 163—164). Vaikka yhteydenpito oli vaikeaa, oli aina yksi, jonka kanssa pystyi puhumaan.

Ihmiskieli mahdollistaa todellisuudesta irtoamisen. Kielen kuvitelufunktio, samoin valehtelufunktio ovat esillä Saarikosken tuotannossa niin ikään hyvin ristiriitaisessa valossa. Toisaalta toden puhuminen on arvo sinänsä:

samantekevää mistä puhun kunhan puhun totta,
niin paljon kuin meille on valehdeltu,
ei merkitse mistä asiasta totuus kerrotaan. (KSP 52)

Kuitenkin esim. omasta itsestä kerrotut valheet ovat turvallisia, niiden taakse voi kätkeytyä:

Kun on paljon valheita ympärillä niin siellähän olet niitten keskellä kuin eskimo lumilinnassa. Jos ne olisivat totuuksia jotka sinua tällä lailla piirittävät, se voisi olla aika kylmää istua siellä. (Salama 1975, 52.)

Ihminen on ”ainoa elävä joka pystyy valehtelemaan” (ATE 23). Totuuden ja valheen erottaminen, kielen suhde maailmaan, ei kuitenkaan ole yksioikoinen asia. Se mitä huomaamme, ei ole kaikki mitä on; meidän näkökulmamme ei ole ainoa mahdollinen (AP 7).

Maailma ei ole kenenkään käsitys,
asiantuntijat valehtelevat, ja heillä on oikeus siihen,
kävelin Unioninkadulla,
jokainen kysymys tärkeä tai yhdentekevä,
tajusin käveleväni. (KMK 21)

Suoranainen kielellä vaikuttaminen ei ollut ainakaan Saarikosken omien sanojen mukaan hänen kirjailijantyönsä päämotiivi. Kirjailijan tehtävä ei ole opettaa, vaan etsiä uusia näkökulmia. Maailmaa ei saa ottaa vastaan valmiiksi kaavoitettuna, sen pitää ”antaa tulla ja vaikuttaa” (ATE 121, PS 245). Kaunokirjallisuuden tehtävä on todellisuuden tekeminen käsitettävämmäksi, sen sisällön lisääminen. Saarikoski ihaili esim. Veijo Meren tekstiä, jonka ”sisään joutuu ja josta voi katsella maailmaa” (ATE 56; ks. myös ATE 26, 167). V. 1982 Saarikoski pohti työnsä motiivia näin (Kangasniemi):

Juuri nyt kun me tunnemme kaikki hyvin selvästi, että tämä yhteiskunta, jossa me nyt elämme, ei toimi, jotakin muutosta me odotamme, minä kaivan esiin näitä vanhoja yhteiskuntia, vanhoja aikoja, ja sitten sulatan ne nykyaikaan, siihen touhuun, mitä minulla siellä maalla on menossa, perunanistutukseen, kitkemiseen, perunannostoon, minähän olen herrasmiesmaanviljelijä. Minä todellakin kir-

joittamalla etsin ratkaisua ihmisenä olemisen ongelmaan ja yhteiskunnallisena olentona olemisen ongelmaan. Ja hyljäten kaikki mahdolliset valmiit ratkaisut, oli niitten nimi sitten mikä tahansa. . . Luulen että tämä runoilijan tutkimus päättyy jonkinlaiseen lopputulokseen, jonkinlaiseen ideaan, millainen tämän yhteiskunnan tulisi olla, jotta me iloisesti voisimme toinen toistemme kanssa tanssia. . .

Saarikosken suhtautumista kaunokirjallisten tekstien funktioon leimasi ainakin Ruotsin aikoina piirre, jota Mia Berner kutsuu käsiterealismiksi tai runon konkretismiksi (JMJ 90—91). Sanat ja lauseet muuttuivat esineiksi; joita runoilija mutusteli suussaan kuin pastillia, sieppasi ulkona kulkiessaan, joiden hän antoi tulla ja mennä kuin meren aaltojen, joita hän istutti paperille kuin perunaa maahan, joita hän katsoi kuin veistosta (Salama 1975, 91; PS 156, ATE 31, 138—139).

Minulla on semmoisia — — nimenomaan vakavan ajattelun hetkinä tunne hyvin vahvasti että se on tärkeätä ja työtä, saada valmiiksi hyvä runo, siis todella hyvä joka tuntuu siltä että se on olemassa. Se on sama tunne joka saattaa olla puusepällä joka on saanut valmiiksi huonekalun jossa istutaan, tai muuta. Tässä tämä käsiterealistmi tulee uudestaan että tämä on olemassaoleva esine nyt ja se istuu tässä ja istuu jopa niin vahvasti että se istuu vaikka koko maapallo tuhoutuisi. Se on kerran sanoiksi pantu ja pysyy näissä sanoissa. (Salama 1975, 117.)

Saarikosken ajatuksissa kaunokirjallisuuden tehtävästä oli samaa paradoksaalisuutta kuin hänen elämänasenteissaan yleensäkin: Runoa ei tehdä vaikuttamisfunktioon, mutta kuitenkin runon pitää siirtää ajatuksia (PS 410). Runous on siinä, että kielestä tulee totta (ATE 110). Kielen eheyden puolustaminen on yhtä tärkeää kuin rauhan puolustaminen (Saarikoski 1966, 39). Kuitenkin runous oli kaikkea muuta kuin taidetta taiteen vuoksi: niin kuin ”pöytä oli pöytä eikä mikään pöytäleikki, oli runo runo eikä mikään sanaleikki” (PS 273). Runon tehtävä ei ole muuttaa vaan kuvata, tutkia. Kuitenkin hyvä teksti on enemmän kuin kuvaus, hyvä teksti on todellisuutta (ATE 166).

En halua muuttaa maailmaa sillä mitä minun runoissani on. Mutta minun runoni muuttaa maailmaa. Sen vuoksi että kun se on kirjoitettu, sekin on olemassa, maailmassa. Se on laajentanut maailmaa, joka nyt sisältää nekin rivit. (PS 272)

Itse runon kannalta ei ole kovin olennaista se miten runoilija suhtautuu erilaisiin ideologioihin, onko hän kristitty vai muhamettilainen, kommunisti vain fasisti; tärkeätä on se miten kokonaisesti hän pysyy itsensä ilmaisemaan. Minä olin perinteisessä mielessä ’runoilija’ siihen saakka kunnes kirjoitin ’Mitä tapahtuu todella?’; sen jälkeen olen yrittänyt sijoittaa runokirjoitini (joihin lasken myös kirjat ’Aika Prahassa’ ja ’Kirje vaimolleni’) kaiken sen mikä minua on. En

voi kirjoittaa runoa niin että irrotan itsestäni jotakin, oli se sitten mitä tahansa. (Saarikoski 1978, 316.)

9. Kielen tärkeys

Saarikosken suhde kieleen oli niin elävä, jokahetkinen ja vakava, että sitä on vaikea kuvata muuten kuin harvoista ja aina karkeistavista näkökulmista. Suhteen kuvauksesta voisi tehdä kronologisen, mitä en ole edes yrittänyt. Huomionarvoista siinä kuvauksessa olisi Ruotsiin muuton vaikutus. Saarikoski itse arveli suomen kielen tulleen hänelle erityisen tärkeäksi, suhteen siihen syventyneen juuri kieliympäristön vaihtumisen takia. Ruotsin kielessä oli ”vähän orpo olla”. (Kangasniemi 1982.)

Kuitenkaan Saarikoski ei ollut kielikiihkoilija. Hänen oma (äidin puoleinen) sukunsa oli tullut Saksasta Ruotsin kautta. Hän piti itseään neljäsosalta karjalaisena. Ei ollutkaan tärkeää, mikä äidinkieli oli. Sen jälkeen kun se oli omaksuttu, se oli tärkein. Pahinta mitä ihmiselle voi sattua, on kielen häviäminen. Ihminen on ihminen kielen kautta. (Kangasniemi 1982.)

Saarikoski otti elämäntehtäväkseen suhteen kieleen, maailman ja kielen suhteen. Hän opiskeli kieliä, koska yhtä kieltä katsoo terävämmin toisten kautta. Hän eli ihmisten joukossa, yhteiskunnallisesti välillä hyvinkin aktiivisena, koska maailman tutkiminen on välttämätöntä kielen tutkijalle. Hän jätti kuitenkin politiikan, koska ei pitänyt sitä omana tehtävänä (Ilo 1975). Hänen tehtävänsä oli ajatella ja kirjoittaa, yrittää nähdä. Yhden ongelman pohtiminen näytti monta uutta. Selvyyden sijaan löytyikin paradokseja. Mikään ei ollutkaan *joko — tai*, mutta ei myöskään *sekä — että*. Kieli piti synnyttää yhä uudestaan, kaikki ne tasoineen, kaikkine taustoineen. Ja kuitenkin kieli oli vain elämän kanssa puhumisen väline, ihmisten ymmärtämisen väline, viime kädessä itsensä löytämisen väline, oman itsen, joka ei tuntunut todelliselta kuin kielen kautta.

KIRJALLISUUS

Pentti Saarikosken teokset

- A = *Alue*. Runoja. Keuruu 1973.
AP = *Aika Prahassa*. 4. p. Keuruu 1985.
ATE = *Asiaa tai ei*. Keuruu 1980.
EL = *Eino Leino*. Legenda jo eläessään. Porvoo 1974.
ER = *Euroopan reuna*. 2. p. Keuruu 1983.
ESS = *En soisi sen päättyvän*. Helsinki 1968.
HT = *Hämärän tanssit*. 3. p. Keuruu 1983.
JMJ = Pentti Saarikoski — Mia Berner: *Ja meille jäi kiireetön ilta. Kvällen gör sig ingen brädska*. Helsinki 1975.
KF = *Köyhyyden filosofia*. Kuikan pelto. Kevään ensimmäinen saalis. Maria ja Metodius. Keuruu 1986.
KMK = *Kuljen missä kuljen*. 4. p. Keuruu 1966.
KSP = *Katselen Stalinin pään yli ulos*. 2. p. Helsinki 1969.
KV = *Kirje vaimolleni*. Helsinki 1968.
LLP = *Laulu laululta pois*. Helsinki 1966.
M = *Maailmasta*. Helsinki 1961.
MTT = *Mitä tapahtuu todella?* Helsinki 1962.
NP = *Nenän pakinoita*. 2. p. Keuruu 1985.
NPK = *Nuoruuden päiväkirjat*. Toim. Pekka Tarkka. Keuruu 1984.
OA = *Onnen aika*. Helsinki 1971.
RHR = *Runot ja Hipponaksin runot*. Keuruu 1959.
TK = *Tanssiinkutsu*. Keuruu 1980.
TLV = *Tanssilattia vuorella*. Keuruu 1977.
TR = *Tähänastiset runot*. 2. p. Keuruu 1984.
Ä = *Ääneen*. Porvoo 1966.

Muut lähteet

- BERNER, MIA 1986: *PS. Merkintöjä suruvuodelta*. Helsinki.
- HAAVIKKO, RITVA (toim.) 1969: *Miten kirjani ovat syntyneet 1*. Kirjailijoiden studia generalia 1968. Porvoo.
- (toim.) 1980: *Miten kirjani ovat syntyneet 2*. Kirjailijoiden studia generalia 1979. Porvoo.
- HAAVIKKO, RITVA — SALA, KAARINA (toim.) 1987: *Kirjailijahaastattelut*. Pieksämäki.
- HAKULINEN, AULI — KARLSSON, FRED 1979: *Nykysuomen lauseoppia*. Jyväskylä.
- HALLIDAY, M. A. K. 1978: *Language as social semiotic*. The social interpretation of language and meaning. London.
- HÄMÄLÄINEN, SIMO 1981: Mitä kirjailija odottaa kielenopetukselta ja kielentutkimukselta? *Suomen soveltavan kielitieteen yhdistyksen AFinLA:n vuosikirja 1981*. Toim. Kari Sajavaara ja Anne Räsänen. Jyväskylä.
- ILO, ERKKI 1975: Pentti Saarikosken haastattelu Keravalla helmikuussa 1975. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kirjailija-arkisto. Helsinki.
- KANGASNIEMI, SEPPO 1982: Pentti Saarikosken haastattelu Valsängissä 24. 3. 1982. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kirjailija-arkisto. Helsinki.
- KAPLINSKI, JAAN 1979: Kirjallisuuden merkityksestä. Suom. Juhani Salokannel. *Parnasso* 5/1979.
- KEMPPINEN, JUKKA 1973: Odysseia. Arvostelu. *Parnasso* 2/1973.
- KIRSTINÄ, VÄINÖ 1973: Myytti runouden mykkydestä. *Parnasso* 7/1973.
- LAUNONEN, HANNU 1984: *Suomalaisen runon struktuurianalyysia*. Tutkimus Jaakko Juteinin, Aleksis Kiven, Otto Mannisen, Eino Leinon, V. A. Koskenniemen, Uno Kailaan, Kaarlo Sarkian, Tuomas Anhavan, Paavo Haavikon ja Pentti Saarikosken lyriikasta. Pieksämäki.
- PIHLAJAMAA, HEIMO 1969: Saarikosken mielestä. Arvostelu. *Parnasso* 8/1969.
- PIIRTO, PEKKA 1987: Saarikoski ja Superkallimakhoot. Kaksiosainen essee Suomen yleisradiossa 6. ja 13. 6. 1987.
- SAARIKOSKI, PENTTI 1982: Aleksis Kivi. *Suomalaisia kirjailijoita*. Kirjailijat kirjailijoista. Toim. Mirjam Polkunen ja Auli Viikari. Helsinki.
- 1978: Minun runoni ja minun aatteeni. *Parnasso* 5/1978.
- 1966: Neljä opettavaista kirjaa. Arvostelu. *Parnasso* 1/1966.
- SAARINEN, PIRKKO 1974: Pentti Saarikosken haastattelu. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kirjailija-arkisto. Helsinki.
- SALAMA, HANNU 1975: *Pentti Saarikoski*. Legenda jo eläessään. Porvoo.
- SIMONSUURI, KIRSTI 1972: Nopanheittäjä. Arvostelu. *Parnasso* 2/1972.
- TENKANEN, ARTO 1987a: Hämärän tanssit. Arvostelu. *Parnasso* 2/1987.
- 1987b: Taiteilijan omakuva nuoruuden vuosilta. *Parnasso* 1/1987.
- THESLEFF, HOLGER 1978: Virtuosi. Arvostelu. *Parnasso* 3/1978.

LEENA KYTÖMÄKI: *Pentti Saarikoski on language*

All people have some relation to language. Language is a working tool for many of us. One's relation with language can also become work: the philologist examines the nature and function of language, and a writer also studies language in his efforts to create an idiom that will reflect the reality which is his subject.

For Pentti Saarikoski (1937—1983) language was everything. His devotion to language was so complete that he renounced everything that interfered with it. There is abundant evidence throughout Saarikoski's works, beginning with the diaries of his youth, that he gave priority to books and the meaning of language over life itself. A characteristic metaphor that Saarikoski uses to describe his relationship with language is a love affair, or marriage. Finnish was to Saarikoski a "language wife" who faithfully awaits his return from a sea of foreign languages. Language is such a complex and fluctuating mystery that no one can ever master it, even through a continuous relationship, and thus even one who studies his "language wife" all his life inevitably dies in a stranger's arms.

How does a writer, obsessed by language to the extent that Saarikoski was, experience language? Which aspects of it does he find most interesting? To answer these questions I have selected those passages in Saarikoski's work where he comments upon language. The emphasis falls on his prose writings, but I have also included some evidence from the poems. I do not attempt a portrait of Saarikoski as a poet.

Saarikoski ponders language at every level — from the phonetic and the textual to the situational. Phonetic structure naturally interests him in its relation to rhyme. In Saarikoski's opinion alliteration and internal rhyme are characteristic of Finnish — end rhyme, he says, belongs to the language of children. Folk songs, traditional poems and dialects were dear to him, and he saw the lullaby as a model for his own poems.

The word as a meaningful unit in language is an important issue for Saarikoski, as can be seen especially in his commentaries on his translations. He often expresses his view of concept formation through unexpected spellings of compound words and phrases. Saarikoski uses very few neologisms — his object was to make thorough use of the resources of language that already exist. Gratuitous playing with language did not appeal to Saarikoski. When asked about his attitude to linguistic norms, Saarikoski said that he acknowledged the speaking community as the highest authority. Among the morphological resources of Finnish he found the case system and derivation particularly interesting. He was, for example, alert to the meanings lying behind the derived lexicon — he always kept an etymological dictionary of Finnish at hand.

Saarikoski saw linguistic variation as resulting from socio-linguistic and pragmatic factors. Writing seemed to him to be the structural level of language that was affected most by the external situation. According to Saarikoski, speaking and writing obey different laws and have different functions. He said that he had made a mistake when he once tried to make speech the norm for written language.

Among the tasks of language, thought and communication are the most important. When Saarikoski moved to Sweden in 1975, this clearly affected the language of his thought: the surface layers of his thought, his silent speech, began to take on a Swedish colour, whereas his deeper thought continued to be Finnish. This influenced his style because it became difficult for him to write about everyday matters. His style began to be grand and ceremonial, even archaic.

In Saarikoski's opinion, the purpose of poetry is not to teach, but to study the world. Nevertheless, Saarikoski's ideas about the function of poetry are paradoxical in the same way as his attitude to life was. Even though the poet might not write with changing the world as his aim, a good does change the world, adds to it and stimulates the thought of the reader. Experiencing and giving expression to contrasts and conflicts was Saarikoski's task in life, as he awaited death. Although it is difficult to establish contact with other people, and hard to genuinely care for others, it was the people around him and what they said that made the world seem real to Saarikoski. For him, a human being was human only through language. The most important purpose of language is to help man to find himself.